

حقوق تجارت ۲

اسناد تجاري

منبع درس : حقوق تجارت (برات ، سفته ، قبض انبار ، اسناد در وجه حامل و چك) دكتر ريغا اسكيني - انتشارات سمت.

تعريف اسناد تجاري

اسناد تجاري در قانون تجارت تعريف نشده و حقوقدانها براي اين اسناد دو مفهوم عام و خاص منظور داشته اند:

اسناد تجاري به مفهوم عام به كليه اسنادي كه ميان تجار و در روابط تجاري مورد استفاده قرار مي گيرند اطلاق مي شود.

اسناد تجاري در معني خاص به اسنادي گفته مي شود كه قابل معامله بوده و معرف طلبي با سررسيد کوتاه مدت به نفع دارنده آن مي باشند. اين اسناد جايگزين پول هستند. چون تجار معاملات زيادي انجام مي دهند استفاده از پول براي آنها در معاملات مقدور و منطقي نيست و ايشان از اسناد تجاري بهره مي برند.

تجار واسطه ميان توليد كننده و مصرف كننده کالا مي باشند.

برخي در تعريف اسناد تجاري به معني خاص گفته اند اسنادي مي باشند كه شبيه برات بوده و از مقررات برات پيروي مي كنند به همين جهت به آنها اسناد براتي هم اطلاق مي شود.

اسناد تجاري در مفهوم خاص :

۱- برات

۲- فته طلب (سفته)

۳- چك

ويژگي هاي مشترك برات ، فته طلب و چك

۱- هر سه سند وسيله پرداخت هستند.

دادن اين اسناد به طلبكار، پرداخت بدهي محسوب نمي شود تا موجب برائت مديون گردد.

۲- هر سه سند وسيله كسب اعتبار هستند.

تاجر با دادن اسناد تجاري مدت دار و پذيرش آن از سوي فروشندگان کالا به واسطه اين اسناد كسب اعتبار مي نمايد.

۳- موضوع هر سه سند پول بوده و ارزش آنها به مبلغی است که در خود این اسناد درج شده است.

۴- این سه سند معرف وجود طلبی به نفع دارنده این اسناد می باشند.

۵- هر سه سند معمولاً دارای عمر کوتاهی می باشند.

سررسید این اسناد معمولاً زیر يك سال است. قرائنی در قانون تجارت وجود دارد که این ویژگی را ثابت می کند.

۶- هر سه سند دارای تمبر مالیاتی هستند.

مبلغ تمبر مالیاتی برات و سفته متناسب با مبلغ آنهاست ولي تمبر چك صرف نظر از مبلغ آن ثابت است.

۷- هر شخصی که در این سه سند دخالت کند در مقابل دارنده سند مسؤولیت دارد و مسؤولیت از نوع تضامنی است.

۸- هر سه سند جزء اسناد عادي هستند ولي از برخي امتيازات اسناد رسمي نیز برخوردارند.

اسناد تجاري از جمله اسناد رسمي نیستند.

صدور قرار تأمین خواسته بدون پرداخت خسارت احتمالی در صورتی که مستند دعوی یکی از این سه سند باشد از امتیازات خاص آنها است.

۹- این اسناد روابطی ایجاد می کنند که مستقل از روابط اصلی است. این روابط را روابط سندی می نامند.

مثال: اگر دو طرف بیعی را به انجام رسانند رابطه اصلی ایشان مشمول مقررات بیع است ولي اگر خریدار چكي در اختیار فروشنده گذاشته باشد يك رابطه سندی هم میان ایشان به وجود می آید که از رابطه اصلی باید تفکیک شود.

منابع قانونی

عمده مقررات مربوط به اسناد تجاري از ماده ۲۲۳ به بعد قانون تجارت پیش بینی شده است ولي چك دارای مقررات مستقل نیز می باشد.

برات

چون سفته و چك از مقررات برات پیروي می کنند پس ابتدا باید برات مطالعه شود. در ماده ۳۰۹ قانون تجارت و ماده ۳۱۴ همان قانون مقررات برات به سفته و چك تسري داده شده است.

برات در میان تجار ایرانی استفاده نمی شود ولی برای آشنایی با مقررات سفته و چک باید مقررات برات را مطالعه کرد.

تعریف برات

بر خلاف سفته و چک در مورد برات تعریف قانونی وجود ندارد و اولین ماده یعنی ماده ۲۲۳ قانون تجارت به شرایط شکلی برات پرداخته است.

انتقاد: قانونگذار باید قبل از پرداختن به مقررات برات آن را تعریف می کرد.

برات سندی است که به موجب آن صادر کننده به دیگری دستور یا اذن می دهد که مبلغ مندرج در آن را در سررسید به دارنده سند بپردازد.

مثال: اگر من به شما بدهکار باشم براتی صادر و به شما می دهم و شما با مراجعه به ثالثی که برات به عهده او صادر شده مبلغ مندرج در آن را در سررسید دریافت می کنید.

افراد دخیل در برات:

۱- صادر کننده برات

۲- دارنده برات

۳- پرداخت کننده برات

به دلیل تشابه برات و حواله گاه از اصطلاحات خاص حواله در برات استفاده شده است مثل محالّ علیه.

پیشینه برات

برات توسط تجار ابداع شده و سپس برای آن قانون وضع شده است.

سؤال : در گذشته برات چه نیازی از تجار را برطرف می کرد؟

پاسخ: یکی از مشکلات تجار در گذشته جابجایی پول بوده است و نقل و انتقال پول خطرات زیادی داشت. استفاده از برات در گذشته تجار را از حمل پول در مسافرت معاف می کرد. برات در گذشته حواله پرداخت در محل محسوب می شد.

یکی دیگر از فواید استفاده از برات تبدیل واحد پول به پول دیگر بود به همین جهت به آن "حواله تبدیل" (Bill of exchange) می گفتند.

امروزه تجار به جای استفاده از برات با مراجعه به سیستم بانکی نیازهای خود را برطرف می کنند.

امروزه برات دو نقش مهم ایفا می کند ۱- وسیله پرداخت ۲- وسیله کسب اعتبار

مقررات حاکم بر برات ابتدا میان تجار شکل گرفت و سپس دولتها برای این سند قانون وضع کردند. اختلاف مقررات کشورهای مختلف استفاده از این سند را در تجارت بین الملل دچار اشکال کرد. برای برطرف کردن این مشکل باید مقررات فراملی تدوین می شد. به منظور یکنواخت کردن مقررات برات کنوانسیون ۱۹۳۰ ژنو تهیه دیده شد. در مورد چک کنوانسیون ۱۹۳۱ با هدف یکنواخت کردن مقررات کشورهای عضو به تصویب رسید.

چون انگلیس عضو کنوانسیون ژنو نشد تلاشهایی برای هماهنگ کردن حقوق کشورهای آنگلو ساکسون با سایر کشورها به عمل آمد مثل تهیه کنوانسیون ۱۹۸۸ وین که محصول کار کمیسیون حقوق تجارت سازمان ملل متحد است. ایران عضو هیچ یک از کنوانسیون های مزبور نیست پس در مقام سکوت قانون تجارت، مقررات کنوانسیون ژنو یا قانون تجارت فرانسه نمی تواند به عنوان منبع مورد مراجعه قرار گیرد هر چند مطالعه آنها مفید است.

ماهیت حقوقی برات

با استفاده از اسناد تجاری روابطی میان اشخاص ایجاد می شود که در پی شناخت ماهیت حقوقی آنها هستیم.

برات دارای چه ماهیتی است؟

در پاسخ به این پرسش نظریات متنوعی از سوی حقوقدان ها ارائه شده است که می توان آنها را به دو بخش تقسیم کرد:

۱- نظریات کلاسیک

۲- نظریات نوین

نظریه انتقال طلب

طبق این نظریه صادر کننده برات طلب خود را از براتگیر به دارنده برات منتقل می کند.

اشکال نظریه

در انتقال طلب، انتقال دهنده ضامن پرداخت آن نیست در حالی که براتکش پس از صدور برات مسئول است.

در انتقال طلب بر خلاف برات مسئولیت تضامنی وجود ندارد.

برخلاف انتقال طلب در هنگام صدور برات ممکن است براتکش از براتگیر طلبی نداشته باشد. دارنده برات حقوقی بیش از صادر کننده برات پیدا می کند در حالی که در انتقال طلب، منتقل الیه حقوقی بیش از انتقال دهنده نمی یابد.

نتیجه : ماهیت حقوقی برات انتقال طلب نیست.

نظریه تبدیل تعهد

با صدور برات و قبول آن توسط براتگیر يك تبدیل تعهد واقع می شود چون مسئولیت براتگیر در برابر صادر کننده از بین می رود و به جای آن براتگیر در برابر دارنده برات متعهد می گردد.

اشکال نظریه

در صدور برات تعهد سندی جایگزین تعهد اصلی نمی شود و ممکن است در هنگام صدور برات اساساً تعهدی در کار نباشد.

در تبدیل تعهد مسئولیت تضامنی وجود ندارد بر خلاف برات.

نتیجه : ماهیت حقوقی برات، تبدیل تعهد نیست.

نظریه حواله

صادر کننده برات به دارنده برات حواله می دهد تا وجه آن را از براتگیر بگیرد.

اشکال نظریه

حواله قائم به دین است و اثر آن انتقال دین می باشد.

در حواله مسئولیت تضامنی به چشم نمی خورد بر خلاف برات.

در حواله رضای محال علیه شرط است ولی ممکن است برات مورد قبول براتگیر قرار نگیرد.

حواله مانند برات قابل پشت نویسی نبوده و اصول حاکم بر برات در حواله پذیرفته نشده

است. مقررات برات از حقوق فرانسه اقتباس شده ولی حواله از عقود اسلامی است و ریشه

در فقه دارد.

نتیجه: ماهیت حقوقی برات، حواله نیست.

نظریه نمایندگی ناقص

صادر کننده برات به براتگیر نمایندگی می دهد که مبلغ برات را به دارنده سند بپردازد.

اشکال نظریه

وجود تعهد صادر کننده مستقل از رابطه اصلی در این نظریه قابل توجیه نیست.

در نمایندگی ناقص باید سه طرف موافق باشند ولی در صحت صدور برات، قبول براتگیر

شرط نیست.

نمایندگی روابط جایز ایجاد می کند در حالی که روابط براتی لازم و پایدارند.

نتیجه: ماهیت حقوقی برات با نظریه نمایندگی ناقص قابل انطباق نیست.

نظریه ظاهر

تعهدات براتی و حقوق دارنده برات ناشی از ظاهر این سند است.

اشکال نظریه

در نظریه ظاهر به این حقیقت که هر تعهد براتی دارای ماهیت حقوقی است توجه نشده است.

نظریه تعهد يك جانبه

صادر کننده برات بطور يك جانبه در برابر دارنده برات تعهد می کند.

اشکال نظریه

تعهد يك جانبه الزام آور نیست.
تعهد صادر کننده برات در برابر سایر دارندگان با این نظریه قابل توجیه نیست.
نتیجه: ماهیت حقوقی برات تعهد يك جانبه نمی باشد.

نظریه ترکیبی

اعمال حقوقی ساده نمی توانند ماهیت حقوقی برات را توجیه کنند به همین جهت نظریات ترکیبی مطرح شده اند.
برخی معتقدند ماهیت حقوقی برات مرکب است از يك توافق و يك ایقاع.

اشکال نظریه

این دیدگاه نیز قابل پذیرش نیست چون در آن به ماهیت قرارداد پرداخته و تعهد يك جانبه هم اشکال مذکور را دارد.

نتیجه گیری کلی

هیچ يك از نظریات نتوانسته ماهیت حقوقی برات را توجیه کنند لذا بهتر است برات را دارای ماهیت حقوقی مستقل با مقررات خاص بدانیم.

صدور برات

به واسطه امتیازات ویژه که با صدور برات برای دارنده آن ایجاد می شود قانونگذار شرایط صدور برات را به طور دقیق تعیین کرده است.

شرایط صدور برات:

۱- شرایط شکلي

۲- شرایط ماهوي

شرایط شکلي: ۱- الزامي ۲- اختياري

ماده ۲۲۳ قانون تجارت شرایط شکلي برات را بيان نموده است.

برگه برات: از نظر قانوني استفاده از برگه يا فرم خاصي براي صدور برات الزام آور نيست ولي عملاً از فرمهايي که وزارت دارايي چاپ کرده استفاده مي شود. در عرف تجاري استفاده از اين فرمها معمول و الزامی است.

مندرجات برات ممکن است دستنويس يا تايپي باشد.
مندرجات برات ممکن است توسط خود صادر کننده نوشته شود يا ديگري.
برات بايد داراي تمبر مالياتي باشد.

سؤال: ضمانت اجراي عدم الصاق تمبر مالياتي در برات چيست؟

پاسخ: برخي معتقدند که اين امر موجب بي اعتباري برات مي شود. نظر دوم آن است که عدم الصاق تمبر مالياتي يك تخلف است و ضمانت اجراي آن جریمه صادرکننده مي باشد ولي سند صحيح صادر شده است.

اگر سند خارج از کشور صادر شده باشد تکليف الصاق تمبر مالياتی به عهده اولين شخص است که در ايران آن سند را در تصرف داشته است.

قيد کلمه برات: اين قيد موجب تسهيل در شناسايي سند مي شود. لازم نيست کلمه برات به صورت عنوان در اين سند نوشته شده باشد.

ضمانت اجراي ماده ۲۲۳ در ماده ۲۲۶ قانون تجارت پيش بيني شده است.

سؤال: با توجه به عدم پيش بيني بند يك ماده ۲۲۳ در ماده ۲۲۶ آیا قيد کلمه برات از شرایط الزامي است يا اختياري؟

پاسخ: نظر مشهور آن است که قيد کلمه برات در اين سند اختياري است ولي اين نظر با انتقاد مواجه است.

نظر ديگر آن که ضرورت قيد کلمه برات در اين سند بديهي بوده و لذا قانونگذار نيازي به تصريح ضمانت اجراي آن ندیده است چنان که برای فقدان مهر يا امضا نيز ضمانت اجرا پيش بينی نشده است.

تاریخ تحریر: منظور از تاریخ تحریر همان تاریخ صدور برات است که معمولاً با تاریخ تحریر منطبق است.

در تاریخ تحریر باید روز - ماه - سال نوشته شود.

فایده تصریح تاریخ صدور برات:

- ۱- تشخیص اهلیت دار بودن صادر کننده برات
 - ۲- اگر سند توسط تاجر ورشکسته صادر شده باشد می توان از روی تاریخ صدور سند پی به صحت و سقم آن برد.
 - ۳- تاریخ صدور برات مبداء رعایت برخی از مهلت های قانونی است.
- طبق ماده ۲۲۵ قانون تجارت قید تاریخ صدور به تمام حروف پیش بینی شده است هر چند این ماده ضمانت اجرا ندارد.
- عدم قید تاریخ صدور باعث می گردد که این سند برات شناخته نشود.

اسم براتگیر: با تصریح به اسم براتگیر دارنده برات می داند که در سررسید وجه برات را از چه کسی باید دریافت کند.

حکم فرضی که اسم براتگیر نوشته نشده با فرضی که اسم شخصی نوشته شود که وجود ندارد یکسان است.

ممکن است صادر کننده نام خود را به عنوان براتگیر درج کند. ماهیت چنین سندی با سفته تفاوت نمی کند.

صدور برات ممکن است به عهده يك یا چند شخص صورت گیرد.

درج اسم براتگیر در برات لازم است و نوشتن سمت یا لقب و کنیه و ... قابل قبول نیست.

عدم رعایت ذکر نام براتگیر موجب می شود که سند برات شناخته نشود.

تعیین مبلغ برات: مبلغ برات ارزش آنرا مشخص می کند.

طبق ماده ۲۲۵ قانون تجارت مبلغ برات با تمام حروف نوشته می شود هر چند به رقم هم نوشته شود بلامانع است.

ذیل ماده ۲۲۵ قانون تجارت اعتبار رقم را در نوشتن مبلغ ثابت می کند.

طبق ماده ۲۲۵ قانون تجارت اگر مبلغ دوبار نوشته شده باشد به حروف معتبر است و اگر هر دو بار به حروف نوشته شده باشد مبلغ کمتر معتبر است. به این ترتیب اگر مبلغ دوبار به عدد نوشته شده باشد نیز مبلغ کمتر ملاک است.

لازم نیست برات به پول رایج کشور صادر شود.

پرداخت برات با نوع پولی که در آن نوشته شده به عمل می آید مگر اینکه خلاف مقررات ارزی باشد که معادل ریالی آن پرداخت می شود.

تاریخ تأدیه وجه برات: تاریخ تأدیه وجه برات همان سررسید برات است. قید تاریخ سررسید نیز ممکن است به حروف یا رقم باشد.

طبق ماده ۲۴۱ قانون تجارت سررسید برات به چهار صورت ممکن است تعیین گردد:

۱- به روز معین

۲- به وعده از روز معین

۳- به رؤیت

۴- به وعده از رؤیت

در برات به رؤیت و به وعده از رؤیت دارنده برات باید ظرف يك سال از تاریخ صدور آنرا به رؤیت براتگیر برساند.

اگر تاریخ سررسید برات درج نشود این سند برات نخواهد بود.

مثال: اگر امروز براتی صادر شود و سررسید آن پنج روز پس از رؤیت باشد و فردا به رؤیت برسد پنج روز از پس فردا شروع می شود. روز سررسید و روز پرداخت لزوماً بر هم منطبق نیستند.

مکان تأدیه: ممکن است مکان پرداخت وجه برات همان اقامتگاه براتگیر باشد یا محل دیگر.

نوشتن آدرس غلط با ننوشتن مکان پرداخت تفاوتی ندارد. معمولاً بانك براتگیر به عنوان محل پرداخت برات نوشته می شود. در چنین صورتی بانك، محل تأدیه است ولي بانك، محال علیه نیست. تصریح به مکان پرداخت فوایدی دارد که از آن جمله تشخیص دادگاه صالح است.

اسم دارنده برات: باید نام دارنده سند در برات درج شود لذا صدور برات در وجه حامل ممکن نیست بر خلاف سفته و چك.

اگر بخواهیم برات را در وجه حامل درآوریم می توانیم آنرا در وجه خود صادر کرده و پشت آنرا در وجه حامل یا سفید ظهر نویسی کنیم.

صدور برات در وجه سمت، لقب و ... اشخاص صحیح نیست.

قید حواله کرد در برات ضرورت ندارد و اگر برات بحواله کرد دارنده صادر نشده باشد او می تواند برات را ظهرنویسی و منتقل کند.

عدم قید نام دارنده برات موجب می شود سند صادره برات شناخته نشود.

شماره نسخه برات: برات را می توان در نسخ متعدد صادر نمود که در این صورت باید شماره نسخ در آنها درج شود.
اگر برات در چند نسخه صادر شده و شماره نسخه نوشته نشده باشد سند مذکور برات شناخته نمی شود.

فواید صدور برات در نسخ متعدد:

- ۱- در صورت مفقود شدن برخی از نسخه ها
 - ۲- اخذ قبولی برات از طریق پست
- اگر برات در چند نسخه صادر شده و روی تمام آنها قبولی نوشته شده باشد به هنگام پرداخت باید تمام نسخ به براتگیر ارائه شود و الا براتگیر در ازای هر کدام از آنها مسؤول شناخته می شود.

امضاء یا مهر برات: صادر کننده می تواند برات را با مهر یا امضای خود صادر نماید به مانند سفته و بر خلاف چک که فقط با امضا صادر می شود. صدور برات با چیزی جز امضا یا مهر ممکن نیست.

در ماده ۲۲۶ قانون تجارت به ضمانت اجرای فقدان مهر یا امضای صادر کننده اشاره نشده ولی بدیهی است تا وقتی سند مهر یا امضا نشود قابل استناد به شخص صادر کننده نیست و سندیتی ندارد.

ماده ۲۲۶ قانون تجارت: «در صورتی که برات متضمن یکی از شرایط اساسی مقرر در فقرات ۲-۳-۴-۵-۶-۷-۸ ماده ۲۲۳ نباشد مشمول مقررات راجعه به بروات تجاری نخواهد بود».

انتقاد: ماده ۲۲۶ خیلی سختگیرانه تنظیم شده است.

نکته: عدم رعایت ماده ۲۲۳ قانون تجارت موجب بطلان سند نیست بلکه سند مزبور برات شناخته نمی شود.

طبق بند ۸ ماده ۲ قانون تجارت معاملات برواتی ذاتاً تجاری است و آوردن صفت تجارتی برای برات در ماده ۲۲۶ زائد است.

ماده ۲۲۷ قانون تجارت: «برات ممکن است به دستور و حساب شخص دیگری صادر شود.»

تغییر در مندرجات برات

ممکن است دارنده اول یا دارندگان بعدی برات، مندرجات آنرا تغییر دهند. آیا چنین تغییراتی قابل استناد است؟

تغییر در مندرجات برات در قانون تجارت ما پیش بینی نشده است. به نظر می رسد کسانی که پیش از تغییر آنرا امضا کرده باشند تغییر در برابر آنها قابل استناد نیست ولی کسانی که پس از تغییر آنرا امضاء یا مهر کرده باشند تغییر در برابر آنها قابل استناد است. برخی تغییرات واقعاً تغییر محسوب نمی شوند مثل تغییر تاریخ از هجری شمسی به میلادی.

اگر تغییر در مندرجات سند با سوءنیت باشد احتمال تعقیب کیفری تغییردهنده به اتهام جعل وجود دارد.

تکمیل مندرجات برات

ممکن است برات ناقص صادر شده و توسط دارنده کامل شود. رویه علمی و نظر برخی حقوقدانها آن است که تسلیم سند ناقص به معنی دادن نمایندگی در تکمیل برات به دارنده آن است.

بر خلاف نظر مشهور و رویه عملی محاکم به نظر می رسد صرف دادن سند ناقص و سفید امضاء به دیگری دلالت بر اعطای وکالت به گیرنده سند نمی کند.

اگر سمت نمایندگی تکمیل کننده برات احراز شود تکمیل برات از سوی او برای صادر کننده ایجاد تعهد می کند.

اگر براتگیر برات ناقص را قبول کند موضوع مشابه با مبحث قبل خواهد بود.

مندرجات اختیاری برات

مندرجاتی اختیاری است که درج یا عدم درج آنها در برات علی السویه باشد مثل نوشتن جهت صدور برات در متن این سند توسط صادر کننده.

شرایط ماهوی صدور برات

برای صدور برات باید علاوه بر شرایط شکلی، شرایط ماهوی نیز رعایت شود.

قصد و رضا: صادر کننده برات باید هنگام صدور برات دارای اراده سالم باشد.

سؤال: اگر کسی امضای صادر کننده را در برات جعل کند آیا جاعل مسؤول است یا کسی که امضای او جعل شده است؟

پاسخ: چنین براتی برای هیچ کدام از این دو شخص تعهد براتی ایجاد نمی کند هر چند جاعل قابل تعقیب کیفری است.

اهلیت: صادر کننده برات چون در امور مالی خود دخالت می کند باید دارای اهلیت باشد. اگر برات توسط شخص فاقد اهلیت صادر شود و مورد ظهر نویسی قرار بگیرد با این که برای صادر کننده تعهد ایجاد نمی کند ولی ظهر نویسان در برابر دارنده برات مسؤول می باشند.

جهت صدور برات: اگر جهت برات نامشروع باشد موجب بطلان این سند است. البته اگر دارنده برات از چنین جهتی آگاه نباشد برات برای صادر کننده ایجاد تعهد می کند.

محل برات: منظور از محل برات، وجهی است که به اتکای آن صادرکننده، برات را صادر می کند. محل برات ممکن است در زمان صدور برات نزد براتگیر تأمین شده باشد یا تا سر رسید محل به براتگیر رسانیده شود.

نکته: منبع محل متفاوت از خود محل است.

قانونگذار از محل برات به « وجه برات » و « مبلغ برات » تعبیر کرده است. (ماده ۲۹۰ و ۲۹۱ قانون تجارت)

صدور برات بدون محل اشکال ندارد.

اگر محل برات نزد براتگیر تأمین نشود براتگیر پس از قبول برات و پرداخت آن به براتکش رجوع می کند.

وجود محل نزد مسؤولین سند موجب بقای مسؤولیت ایشان می شود. (ماده ۲۹۰ قانون تجارت)

سؤال: اگر براتکش محل برات را به براتگیر رسانیده باشد آیا براتگیر ملزم به قبول برات است؟

پاسخ: خیر براتگیر الزامی ندارد چون ممکن است تمایلی به ایجاد تعهد براتی برای خود نداشته باشد.

اگر ذینفع برات خود صادر کننده باشد و محل را نزد براتگیر تأمین نکرده باشد به نظر می رسد براتگیر علیرغم قبول برات الزامی به پرداخت آن ندارد زیرا پس از پرداخت باید آنرا از براتکش مسترد دارد.

برات سازشی

براتی است که در زمان صدور فاقد محل است و صادر کننده قصد تأمین محل را در سررسید نزد براتگیر ندارد. صدور برات سازشی به لحاظ قانونی منعی ندارد.

برات سازشی توسط کسانی صادر می شود که وضع مالی خوبی ندارند و سازش میان صادر کننده و محال علیه صورت می گیرد.

اگر تاجری برات سازشی صادر کند و در نهایت ورشکست شود طبق بند ۳ ماده ۵۴۱ قانون تجارت این ورشکستگی از اقسام ورشکستگی به تقصیر خواهد بود. ممکن است صادر کننده برات سازشی قابل تعقیب کیفری باشد.

سؤال: آیا محل برات با صدور سند به دارنده آن منتقل می شود؟

پاسخ: در کشورهای مختلف مقررات یکنواخت نیست و اختلاف به چشم می خورد.

در برخی از کشورها با صدور سند محل آن به دارنده منتقل می شود. در گروهی از کشورها تئوری انتقال مالکیت محل پذیرفته نشده است و محل سند با وصول آن به دارنده منتقل می گردد.

گروه سوم کشورهایی هستند که دارنده سند تجارتي را بر دیگر طلبکاران مقدم می شمارند.

گروه چهارم کشورهایی می باشند که تئوری انتقال مالکیت محل را نپذیرفته اند مگر در صورت توافق طرفین سند.

به نظر می رسد در حقوق ایران محل سند با وصول آن به دارنده آن منتقل می گردد. برخی از حقوقدانها معتقدند با قبول برات توسط براتگیر، محل آن به دارنده برات منتقل می شود.

به نظر می رسد محل برات قبل از وصول، متعلق به براتکش است ولی پس از قبول و پیش از انقضای مواعد حق استرداد آن را ندارد.

در خصوص تئوری انتقال مالکیت محل باید بر اساس مقررات کشور محل صدور برات قضاوت نمود.

دارنده برات اختیار دارد تا سررسید منتظر بماند و جهت دریافت وجه سند به براتگیر مراجعه کند و نیز می تواند پیش از سررسید به براتگیر مراجعه و واکنش او را ارزیابی کند.

واکنش براتگیر پیش از سررسید

۱- قبول

۲- نکول (ماده ۲۲۸ به بعد قانون تجارت)

قبول برات: قبول برات به معنی تعهد براتگیر به پرداخت آن در سر رسید است.

شکل قبولی باید مطابق ماده ۲۲۸ قانون تجارت باشد.

ماده ۲۲۸ قانون تجارت: «قبولی برات در خود برات با قید تاریخ نوشته شده امضاء یا مهر می‌شود. در صورتی که برات به وعده از رؤیت باشد تاریخ قبولی با تمام حروف نوشته خواهد شد. اگر قبولی بدون تاریخ نوشته شد تاریخ برات تاریخ رؤیت حساب می‌شود.»

قبول برات بطور شفاهی یا در سند جداگانه ایجاد تعهد براتی نمی‌کند.

برای اخذ قبولی باید برات به براتگیر ارائه شود. ارائه برات ممکن است به وسیله خود دارنده یا وکیل او یا به وسیله پست انجام گیرد.

پیش بینی یک فرصت معقول برای براتگیر برای ابراز قبولی منطقی است به همین منظور در حقوق فرانسه ارائه ثانوی برات پیش‌بینی شده است ولی در حقوق ما چنین صراحتی وجود ندارد با این حال از ماده ۲۳۵ قانون تجارت می‌توان ارائه ثانوی را استنباط کرد.

ماده ۲۳۵ قانون تجارت: «برات باید به محض ارائه یا منتهی در ظرف ۲۴ ساعت از تاریخ ارائه قبول یا نکول شود.»

اگر براتگیر برگه برات را از براتکش بگیرد و آن را از بین ببرد مسئولیت کیفری پیدا می‌کند. (ماده ۶۸۲ قانون مجازات اسلامی)

اخذ قبولی اختیاری است و ممکن است مراجعه به براتگیر برای گرفتن قبولی مقرون به صرفه نباشد.

در موارد زیر اختیار دارنده برات در اخذ قبولی محدود می‌شود:

- ۱- براتکش در برات قید کند که پس از مدتی برات به براتگیر ارائه شود.
- ۲- در برات به رؤیت هر زمان برات به براتگیر ارائه شود سررسید آن است و اخذ قبولی معنی ندارد مگر در موارد استثنایی.
- ۳- براتکش با قید قبولی اجباری اختیار دارنده برات را محدود کند.
- ۴- براتکش اخذ قبولی را ممنوع کند.

نکته: در برات به وعده از رؤیت نمی‌توان ارائه برات را به براتگیر ممنوع کرد.

- ۵- در برات به رؤیت یا به وعده از رؤیت باید ظرف یکسال از تاریخ صدور، برات به رؤیت براتگیر برسد.

سؤال: آیا براتگیر ملزم به قبول برات است؟

پاسخ: خیر هر چند محل برات نزد او تأمین شده باشد.

در خصوص شکل قبولی در ماده ۲۲۸ قانون تجارت به سه عامل اشاره شده است. قید تاریخ در قبولی برات اختیاری است. تاریخ قبولی در برات به وعده از رؤیت موجب روشن شدن سررسید برات می شود. به لحاظ اهمیت تاریخ قبولی در برات به وعده از رؤیت قانونگذار درج آنرا با تمام حروف توصیه کرده است. ماده ۲۲۹ قانون تجارت: « هر عبارتی که محال علیه در برات نوشته امضا یا مهر کند قبول محسوب است مگر این که عبارت مشعر بر عدم قبول باشد ». قبول مشروط در برات، نکول تلقی می شود. (ماده ۲۳۳ قانون تجارت) ماده ۲۳۴ قانون تجارت: "در قبولی براتی که وجه آن در خارج از محل اقامت قبول کننده باید تأدیه شود تصریح به مکان تأدیه ضروری است."

سؤال: آیا ماده ۲۳۴ استثناء بر ماده ۲۳۳ قانون تجارت است؟

پاسخ: تغییری که در ماده ۲۳۴ آمده در حدی نیست که تغییر مندرجات برات محسوب شود.

قبول جزئی: اگر براتگیر جزئی از برات را قبول کرد یعنی باقی آنرا نکول کرده و بر عکس. (ماده ۲۲۹ و ۲۳۲ قانون تجارت). « ... در صورتی که محال علیه بدون تحریر هیچ عبارتی برات را امضا یا مهر نماید برات قبول شده محسوب می شود ».

آثار قبول برات: مهمترین اثر در ماده ۲۳۰ قانون تجارت آمده است و آنهم ایجاد مسئولیت برای براتگیر است.

طبق ماده ۲۳۱ قانون تجارت: « قبول کننده حق نکول ندارد. » براتگیر پس از قبول و پیش از استرداد برات به دارنده می تواند نکول کند. پس از قبول برات، براتگیر نمی تواند با توسل به ایرادات از مسئولیت شانه خالی کند. قبول برات را برخی اماره بر مدیونیت براتگیر به براتکش دانسته اند که به دلیل مغایرت به مقررات قابل تأمل است. اگر دارنده برات از قبول آن مطمئن نباشد می تواند از براتکش بخواهد که پس از اخذ قبولی آنرا در اختیار وی قرار دهد.

نکول برات: براتگیر تعهد نمي کند وجه برات را در سررسيد بپردازد و آنرا رد مي کند.
- معمولاً براتگیر به صراحت آنرا نکول نمي کند بلکه از قبول برات امتناع مي کند. (ماده ۲۹۳ قانون تجارت)

- طبق ماده ۲۳۳ قانون تجارت قبولي مشروط نکول محسوب مي شود.
- ورشکستگي يا فوت براتگیر پيش از قبول برات، نکول محسوب مي شود.

نکته: تنها راه اثبات نکول، انجام تشریفات وخواست نکول و ارائه وخواستنامه نکول است.

فايده وخواست نکول: طبق ماده ۲۳۷ قانون تجارت: « پس از اعتراض نکول ظهرويسها و برات دهنده به تقاضي دارنده برات بايد ضامني براي تأديه وجه آن در سر وعده بدهند و يا وجه برات را به انضمام مخارج اعتراض نامه و مخارج برات رجوعي (اگر باشد) فوراً تأديه نمايند».

قبول شخص ثالث (ماده ۲۳۹ و ۲۴۰ قانون تجارت)
پس از نکول برات ممکن است شخص ثالث حاضر به قبول آن شود که برای این کار بايد در اعتراضنامه نکول امضا کند و به این ترتيب مسؤوليت پرداخت برات را در سررسيد مي پذيرد.
دخالت شخص ثالث پيش از نکول برات مقدور نيست.

سؤال: چرا ثالث با قبول برات براي خود تعهد ايجاد مي کند؟
پاسخ: بايد نفع تعهد ثالث متوجه براتکش يا ظهرويسها شود ولي ماده ۲۴۰ این منطق را نپذيرفته است و با چنين وضعي هيچ ثاني برات را قبول نخواهد کرد.

پيشنهاد: بهتر بود مقرر مي شد دارنده برات پس از قبول ثالث حق رجوع به شخصي که ثالث از طرف او قبول نموده ندارد.
دارنده برات مي تواند قبول ثالث را نپذيرد.

ظهرويسي

مقررات ظهرويسي از ماده ۲۴۵ تا ۲۴۸ قانون تجارت آمده است.

تعريف ظهرويسي: ظهري به معني پشت و ظهرويسي يعني پشت نويسي و در اصطلاح يعني دارنده سند تجارتي با امضاي پشت آن، سند را به ديگري انتقال دهد.
ماده ۲۴۵ قانون تجارت: « انتقال برات به وسيله ظهرويسي به عمل مي آيد. »
- ظهرويسي تنها راه انتقال سند تجارتي نيست و تنها کاربرد ظهرويسي نيز انتقال سند تجارتي نيست.

کاربرد ظهرنویسی :

- ۱- انتقال سند تجارتي
- ۲- دادن وکالت در وصول وجه سند تجارتي
- ۳- وثیقه گذاشتن سند تجارتي

اگر سند در وجه حامل باشد نيازي به ظهرنویسي نیست و با قبض و اقباض منتقل مي شود.

براي قابليت ظهرنویسي سند تجارتي لازم نیست در آن قيد حواله کرد وجود داشته باشد.

دو اصل مهم در ظهر نویسی وجود دارد:

- ۱- اصل مسؤولیت تضامني ظهرنویس با دیگر مسؤولین برات (ماده ۲۴۹ قانون تجارت)
- ۲- اصل عدم توجه به ایرادات که به موجب آن ظهرنویس نمي تواند با توسل به ایرادات از خود رفع مسؤولیت کند.

ظهرنویسی به منظور انتقال: ظهرنویسي این قابليت را به برات داده که به راحتی به دیگران منتقل شود.

دارنده سند با استفاده از ظهرنویسي مي تواند برات را تنزیل کند.
نرخ تنزیل توسط بانک مرکزی اعلام مي گردید و اکنون تنزیل اسناد تجارتي میان خود تجار رایج است.

شرایط شکلي ظهرنویسي در ماده ۲۴۶ قانون تجارت آمده است.
طبق ماده ۲۴۶ قانون تجارت: « ظهرنویسي باید به امضا ظهرنویس برسد. ممکن است در ظهرنویسي تاریخ و اسم کسی که برات به او انتقال داده مي شود قيد گردد. »
امضای ظهرنویس از شرایط الزامي در ظهرنویسي است.
امضای ظهرنویس باید در پشت سند انجام گیرد هر چند برخي معتقدند امضای روی سند هم با نوشتن عبارتي که حاکی از انتقال باشد بلامانع است.

سؤال: اگر پشت سند به دفعات زیاد ظهرنویسي شده و دیگر جای خالی نباشد تکلیف چیست؟

پاسخ: در حقوق ما چنین موضوعي پیش بینی نشده ولي در حقوق فرانسه استفاده از برگه الوتر پیش بینی شده است.

قید تاریخ و نام منتقل الیه در ظهر نویسی از شرایط اختیاری است.

- ظهرونیسی ممکن است سفید امضا یا به نام شخص معین (۱-) در وجه شخص معین ۲-
- به حواله کرد شخص معین) یا در وجه حامل انجام شود.
- اگر برات به صورت سفید امضا یا در وجه حامل ظهرونیسی شود برای انتقال نیاز به ظهرونیسی مجدد ندارد و با قبض و اقباض انتقال صورت می گیرد.
- علیرغم فوایدی که تاریخ ظهرونیسی دارد ولی درج آن در ظهرونیسی اختیاری است.

فواید قید تاریخ ظهرونیسی:

- ۱- تشخیص اهلیت ظهرونیس
- ۲- در ورشکستگی
- ۳- تعیین ترتیب ظهرونیسان
- مشخص بودن ترتیب ظهرونیسان برای دارنده برات فایده ندارد ولی چون ظهرونیسی که وجه برات را پرداخته حق مراجعه به ظهرونیسان ماقبل خود دارد اگر وجه برات از ظهرونیسان گرفته شود معلوم می گردد که کدامیک از ایشان حق مراجعه به چه ظهرونیسانی را دارد.
- ممکن است ظهرونیس مندرجات اختیاری را در ظهرونیسی قید کند.
- ظهرونیس ممکن است شرطی به سند افزوده یا مندرجات آنرا تغییر دهد.
- درج شروطی در ظهرونیسی ممکن است که خلاف مقررات آمره نباشد.
- رعایت ترتیب در ظهرونیسی الزامی نیست.

ظهرونیسی جزئی: معمولاً به هنگام ظهرونیسی کل سند ظهرونیسی می شود ولی اگر ظهرونیسی جزئی صورت گیرد تکلیف چیست؟ به دلیل اشکال های عملی که بروز می کند در حقوق فرانسه و کنوانسیون ژنو ظهرونیسی جزئی باطل شناخته شده است ولی در مقررات ما به صراحت تعیین تکلیف نشده است. برخی بطلان آنرا از ماده ۲۴۵ قانون تجارت استنباط می نمایند.

- منظور از انتقال سند تجاری به واسطه ظهرونیسی انتقال حقوق ناشی از سند است.
- حقوق ناشی از سند هم شامل حقوق مندرج در آن و هم تضمینات آن می گردد.
- دارنده سند دارای حقی بیش از ظهرونیس می شود لذا ماهیت ظهرونیسی انتقال طلب یا ضمانت نیست.

حدود مسؤولیت ظهرونیس:

- ۱- مسؤول قبول برات است
- ۲- مسؤول پرداخت برات در سررسید است

اصل عدم توجه به ایرادات دارنده سند تجارتي را حمايت مي کند. هر چند اين اصل به صراحت در مقررات ما پيش بيني نشده است ولي رويه قضايي آنرا پذيرفته است.

استثنا بر اصل عدم توجه به ایرادات:

- ۱- ایراد حجر
 - ۲- ایراد جعل
 - ۳- ایراد شکلي
 - ۴- ایراد ناشي از روابط شخصي
- اصل عدم توجه به ایرادات از دارنده با حسن نيت حمايت مي کند.

ظهرنویسی برای دادن وکالت در وصول:

- معمولاً تجار به دیگران وکالت مي دهند تا وجه سند را وصول و به حساب ایشان واریز نمایند. بانک این کار را برای تجار انجام مي دهد.
- با ظهرنویسی مي توان به دیگری وکالت در وصول وجه سند را داد.
- طبق ماده ۲۴۷ قانون تجارت: « ظهر نویسی حاکی از انتقال برات است مگر این که ظهرنویس وکالت در وصول را قید نموده باشد که در این صورت انتقال برات واقع نشده ولي دارنده برات حق وصول ولدي الأقتضاء حق اعتراض و اقامه دعوي برای وصول خواهد داشت جز در مواردی که خلاف این در برات تصریح شده باشد . »
- در مقام تردید اصل بر آن است که ظهرنویسی برای انتقال بوده است.

حقوق ناشي از وکالت در وصول وجه برات:

- ۱- حق وصول وجه سند
- ۲- حق اعتراض
- ۳- حق اقامه دعوي

- وکالت در وصول جز در مورد ماده ۲۴۷ قانون تجارت تابع قانون مدني است که گاه ایجاد اشکال مي کند مثل انفساخ وکالت در نتیجه فوت یا حجر ظهرنویس پيش از وصول وجه سند.
- حقوقدانها در آثار خود تلاش کرده اند تا وکیل در وصول وجه سند تجارتي را از شمول مقررات حقوق مدني خارج سازند مثلاً برخي وکیل در وصول را قائم مقام تجارتي ظهرنویس معرفي کرده اند که قابل پذیرش نیست.

ظهرنویسی به منظور توثیق سند تجارتي: این نوع ظهرنویسی در عرف بانکداری رایج است.

ظهر نویسی به منظور وثیقه گذاری سند در قانون ما پیش بینی نشده است بر خلاف کنوانسیون ژنو و حقوق فرانسه.

به وثیقه گذاشتن سند تجاري در قالب عقد رهن ممکن نبوده و به صراحت قانون مدني رهن دين و منفعت باطل است.

- حقوقدانها تلاش کرده اند وثیقه گذاشتن اسناد تجاري را از شمول مقررات عقد رهن خارج سازند.

برخي از حقوقدانها معتقدند قانونگذار باید به صراحت وثیقه گذاری اسناد تجارتي را پیش‌بینی می‌کرد چنانکه در شرکتهای سهامی چنین کرده است.

ضمانت

در مقررات مربوط به برات مبحث ویژه‌ای به ضمانت اختصاص داده نشده است و فقط در ذیل ماده ۲۴۹ قانون تجارت به آن اشاره شده است.

در ضمانت شخصي تعهدي را که به عهده مسؤولين برات است به عهده می‌گیرد.

اطراف ضمان:

۱- ضامن (شخص ثالث)

۲- مضمون عنه (یکی از مسؤولين برات)

۳- مضمون له (دارنده برات)

موضوع ضمانت در برات:

۱- قبول برات

۲- پرداخت برات

ضامن قبول برات، ضامن پرداخت آن نیست ولي ضامن پرداخت وجه برات ضامن قبول برات نیز می‌باشد.

کاربرد ضمانت: ضامن هنگامی در برات دخالت می‌کند که دارنده از قبول یا پرداخت برات مطمئن نباشد.

- دخالت ضامن در برات منحصر به مواردی که در قانون تجارت آمده نیست.

- دخالت ضامن موجب اعتبار بیشتر برات می‌گردد.

شکل ضمانت: ضامن می تواند با امضای برات ضمانت کند. اگر ضامن روی برات را امضا کند شناسایی او ساده است ولی اگر ضامن پشت برات را بدون نوشتن هیچ عبارتی امضاء کند با ظهرونیست اشتباه می شود.

سؤال: اگر ضامن پشت برات را بدون نوشتن هیچ عبارتی امضا کند چگونه او را از ظهرونیست تشخیص دهیم؟

پاسخ: بسته به این که از گردش برات اطلاع داشته باشیم یا خیر باید پاسخ داد. اصل بر آن است که امضای پشت برات به منظور ظهرونیستی صورت می گیرد.

- ضامن ممکن است مضمون عنه خود را مشخص کند و گاه فقط ضمانت می کند بدون تصریح به مشخصات مضمون عنه که در چنین صورتی تعیین مضمون عنه دشوار است.
- درج تاریخ در ضمانت ضرورت ندارد. البته اگر ضامن در ضمانت تاریخ درج کند فوایدی دارد که از جمله در شناسایی مضمون عنه می توان از تاریخ ضمانت استفاده کرد.
- اگر ضامن بدون درج تاریخ ضمانت کرده باشد باید تاریخ ضمانت را تاریخ دخالت شخصی دانست که ضامن از او ضمانت نموده است.

ضمانت در سند جداگانه: به نظر می رسد ضمانت در سندی غیر از برات برای ضامن ایجاد تعهد سندی نمی کند هر چند ضمان مطابق با مقررات حقوق مدنی صحیح است.

- ضمان عقد است و دخالت ضامن باید مورد قبول مضمون له قرار گیرد.

اشخاصی که می توانند ضامن شوند:

- ۱- اشخاص ثالث
 - ۲- مسؤولین برات
- ضمانت مسؤولین برات از یکدیگر ابتدا عمل لغوی به نظر می رسد ولی اگر بتوانیم برای چنین ضمانتی فایده ای تصور کنیم باید آنرا صحیح تلقی کرد.

موضوع ضمانت:

- ۱- قبول برات
- ۲- پرداخت برات ← ۱- پرداخت کل مبلغ برات
- ۲- پرداخت جزئی از مبلغ برات

- اگر ضامن بطور مطلق ضمانت کند ضمانت پرداخت کل مبلغ محسوب می شود.
- طبق ماده ۲۴۹ قانون تجارت ضامن با مضمون عنه دارای مسؤولیت تضامنی است.

- مسئولیت ضامن تبعی است و استقلال ندارد در نتیجه ضامن حق دارد به تمام ایراداتی استناد کند که مضمون عنه در صورت رجوع دارنده سند به او می توانست به آنها استناد کند.
- اثر عقد ضمان در قانون مدنی نقل ذمه به ذمه است ولی در اسناد تجاری موجب ضم ذمه به ذمه می باشد.
- اگر ضامن وجه برات را بپردازد حق دارد به مضمون عنه خود مراجعه کند.
- در اسناد تجاری برای رجوع به مضمون عنه لازم نیست اذن در ضمان وجود داشته باشد.

پرداخت برات

- معمولاً پرداخت برات توسط براتگیر به عمل می آید.
- پرداخت برات در روز سررسید به عمل می آید.
- دارنده برات باید روز سررسید وجه آنرا از براتگیر مطالبه کند. (ماده ۲۷۹ قانون تجارت)
- بر خلاف مقررات حقوق مدنی در حقوق اسناد تجاری دارنده سند (طلبکار) باید به مسئول سند (بدهکار) مراجعه کند.

سؤال: هر چند در ماده ۲۷۹ قانون تجارت مقرر شده وجه برات باید روز وعده مطالبه شود ولی آیا دارنده برات می تواند دیرتر به براتگیر مراجعه کند؟

- در برات به رؤیت و برات به وعده از رویت طبق ماده ۲۷۴ قانون تجارت دارنده برات یکسال مهلت دارد ولی در براتی که دارای سر رسید به روز معین است دارنده برات ده روز فرصت مراجعه دارد و اگر با عدم پرداخت مواجه شود هرچه دیرتر رجوع کرده باشد از مهلت اعتراض او کاسته می شود. (ماده ۲۸۰ قانون تجارت)
- طبق ماده ۲۷۹ قانون تجارت وجه برات باید روز وعده مطالبه شود ولی آیا دارنده برات می تواند زودتر از سر رسید به براتگیر مراجعه کند؟ علی الاصول خیر مگر با موافقت براتگیر و یا مطابق با ماده ۲۳۸ قانون تجارت.
- اگر براتگیر فوت شود یا پیش از سررسید ورشکست شود دارنده برات حق رجوع پیش از موعد پیدا می کند.
- اگر براتگیر متعدد باشد وجه برات باید از ایشان مطالبه شود.
- اگر برات نکول شده و شخص ثالث آنرا قبول کرده باشد در سر رسید باید به ثالث مراجعه کرد. (ماده ۲۳۹ و ۲۴۰ قانون تجارت)
- پرداخت برات در صورتی که مطابق با مقررات باشد موجب برائت ذمه مسئولین برات می شود. (ماده ۲۵۸ قانون تجارت)
- پرداخت وجه برات به دارنده قانونی موجب برائت می گردد.

- براتگیر وظیفه ای در بررسی صحت امضای ظهر نویسان ندارد.
- اگر وجه سند نزد براتگیر توقیف شده باشد پرداخت از روی سوء نیت بوده و موجب برأت نمی‌شود.
- توقیف وجه برات در صورت صدور دستور مقامات قضایی معتبر است نه دستور براتکش.
- پرداخت وجه برات زودتر از سر رسید اماره بر سوء نیت براتگیر است. (ماده ۲۵۶ قانون تجارت)
- ماده ۲۶۹ از قانون تجارت بر ماده ۲۷۷ قانون مدنی استثناء وارد نموده است. در اسناد تجارتي محاکم نمی‌توانند به مسئولین سند مهلت اضافی بدهند.

گم شدن برات

- ممکن است برات در یکی از صورتهای زیر مفقود شده باشد:
 - ۱- پیش از قبول براتگیر
 - ۲- پس از قبول براتگیر
- در هر يك از دو حالت مذکور ممکن است برات تك نسخه یا نسخه ثانی داشته باشد.
- ماده ۲۶۱ قانون تجارت: « در صورت گم شدن براتی که هنوز قبول نشده است صاحب آن می‌تواند وصول وجه آن را بر حسب نسخه ثانی یا ثالث یا رابع الخ تقاضا کند. »
- ماده ۲۶۲ قانون تجارت: « اگر نسخه مفقود نسخه ای باشد که قبولی در روی آن نوشته شده تقاضای پرداخت از سوی نسخه‌های دیگر فقط به موجب امر محکمه پس از دادن ضامن به عمل می‌آید. »
- ماده ۲۶۳ قانون تجارت: « اگر شخصی که برات را گم کرده اعم از این که قبولی نوشته شده یا نشده باشد می‌تواند نسخه ثانی یا ثالث یا رابع الخ را با اجازه دادگاه تحصیل نماید. پس از اثبات این که برات متعلق به او است می‌تواند با دادن ضامن تأدیه وجه آنرا به موجب امر محکمه مطالبه کند. »

پرداخت جزئی برات: اگر براتگیر بخشی از مبلغ برات را بپردازد دارنده برات باید نسبت به باقیمانده اعتراض کند. (ماده ۲۶۸ قانون تجارت)

- حکم ماده ۲۶۸ قانون تجارت بر خلاف مقررات حقوق مدنی است.

سؤال: در صورت پرداخت جزئی برات، برگه برات به براتگیر تحویل داده می‌شود یا در دست دارنده باقی می‌ماند؟

پاسخ: چون دارنده می‌خواهد نسبت به باقیمانده مبلغ اعتراض کند پس باید برگه برات را در اختیار داشته باشد.

- پرداخت برات با همان نوع پولی که در آن نوشته شده به عمل می‌آید. (ماده ۲۵۲ قانون تجارت)

- طبق ماده ۲۵۲ قانون تجارت: « پرداخت برات با نوع پولی که در آن معین شده به عمل می‌آید. »

- استثنای ماده ۲۵۲ در ماده ۲۵۳ قانون تجارت دیده می‌شود. طبق این ماده « اگر دارنده برات به برات دهنده یا کسی که برات را به او منتقل کرده است پولی غیر از آن نوع که در برات معین شده است بدهد و آن برات در نتیجه نکول یا امتناع از قبول و یا عدم تأدیه اعتراض شود دارنده برات می‌تواند از دهنده برات یا انتقال دهنده نوع پولی را که داده یا نوع پولی که در برات معین شده مطالبه کند ولی از سایر مسئولین وجه برات جز نوع پولی که در برات معین شده قابل مطالبه نیست. »

پرداخت شخص ثالث (ماده ۲۷۰ تا ۲۷۳ قانون تجارت)

- در صورت عدم پرداخت وجه برات در سررسید و انجام تشریفات و اخواست ممکن است شخص ثالثی حاضر به پرداخت آن گردد. (ماده ۲۷۰ قانون تجارت)

- پرداخت توسط شخص ثالث پیش از احراز عدم پرداخت از سوی براتگیر ممکن نیست.

- شخص ثالث پس از پرداخت قائم مقام دارنده برات می‌شود. (ماده ۲۷۱ قانون تجارت)

- ماده ۲۷۲ قانون تجارت قلمرو حقوق شخص ثالث را که در ماده قبل آمده بود محدود می‌کند.

- اگر ثالث تصریح نکند از طرف چه کسی پرداخت می‌کند در مقرات ما تعیین تکلیف نشده ولی می‌توان از وحدت ملاک ماده ۲۷۳ قانون تجارت استفاده کرده و پرداخت او را به حساب براتکش بگذاریم.

- پرداخت شخص ثالث در اسناد تجاری حتی بدون اذن به ثالث حق رجوع می‌دهد.

- اگر چند شخص ثالث حاضر به پرداخت وجه برات شوند پرداخت کسی پذیرفته است که

تأدیه از طرف او عده زیادتری را بری الذمه می‌کند. (ماده ۲۷۳ قانون تجارت)

سؤال: چرا براتگیر حاضر می‌شود به عنوان ثالث وجه برات را بپردازد؟

پاسخ: برای این که قائم مقام دارنده برات شود و پس از پرداخت حق رجوع به تعداد بیشتری را بیابد.

- پرداخت ثالث از جانب براتگیر ممکن نیست.

آثار پرداخت برات: با پرداخت وجه برات به عمر برات خاتمه داده می شود و مسئولین برات در برابر دارنده آن بری می شوند.

- اگر براتگیر از محل اموال خود پرداخت کرده باشد حق رجوع به براتکش دارد. البته تعهد براتکش در برابر براتگیر تابع مقررات حقوق مدنی است.
- اگر پرداخت از جانب ظهرنویس صورت گیرد حق رجوع به ظهرنویسان ما قبل و براتکش را دارد.
- اگر براتکش برات را پرداخت کند و در صورتی که محل برات را به براتگیر رسانیده باشد حق استرداد محل برات را دارد.

اعتراض - واخواست - پروتست

برگه ای که به موجب آن واخواست صورت می گیرد «واخواستنامه» یا «اعتراضنامه» خوانده می شود.

اقسام واخواست:

- ۱- واخواست عدم تأدیه
- ۲- واخواست نکول

- در سفته و چک نیز واخواست عدم تأدیه کاربرد دارد هر چند به موجب رأی وحدت رویه قضایی در خصوص چک گواهی نامه عدم پرداخت بانک جایگزین واخواستنامه شده است.
- واخواست نکول اختصاص به برات دارد.
- طبق ماده ۲۹۳ قانون تجارت «اعتراض در موارد ذیل به عمل می آید:
- ۱- در مورد نکول
- ۲- در مورد امتناع از قبول یا نکول
- ۳- در مورد عدم تأدیه «

اعتراض نکول

- طبق ماده ۲۳۶ قانون تجارت «نکول برات به موجب تصدیقنامه ای که رسماً تنظیم می شود محقق گردد. تصدیقنامه مزبور موسوم است به اعتراض (پروتست) نکول»
- اگر برات به رؤیت باشد اعتراض نکول در مورد آن بی معنی است.
- در برات به وعده از رؤیت اعتراض نکول ضروری است.
- فایده اعتراض نکول در ماده ۲۳۷ قانون تجارت آمده است. مطابق با این ماده «پس از اعتراض نکول ظهرنویس ها و برات دهنده به تقاضای دارنده برات باید ضامنی برای تأدیه وجه

آن در سر وعده بدهند یا وجه برات را به انضمام مخارج اعتراض نامه و مخارج برات رجوعي (اگر باشد) فوراً تأدیه نمایند.»

- دارنده برات می تواند تا سررسید صبر کرده و به جاي اعتراض نکول اقدام به واخواست عدم تأدیه نماید.

اعتراض عدم تأدیه

پس از سر رسید اگر برات پرداخت نشود دارنده برات باید تشریفات واخواست را به انجام برساند تا به وسیله آن عدم پرداخت را ثابت کند.

طبق ماده ۲۸۲ قانون تجارت: «نه فوت محال علیه نه ورشکستگی او نه اعتراض نکولي دارنده برات را از اعتراض عدم تأدیه مستغني نخواهد کرد.»
ماده ۲۸۲ قانون تجارت مورد انتقاد حقوقدانها قرار گرفته است.

پیشنهاد: بهتر بود دارنده برات در صورت فوت یا ورشکستگی براتگیر از انجام تشریفات واخواست معاف باشد.

سؤال: آیا تنظیم اعتراضنامه حق دارنده سند تجارتي است یا تکلیف اوست ؟

پاسخ: طبق ماده ۲۸۳ قانون تجارت اعتراض «حق» دارنده سند شناخته شده است.

- به توضیحي که قبلاً داده شد بهتر بود دارنده برات در مورد ماده ۲۸۳ قانون تجارت نیز از انجام تشریفات واخواست معاف می گردید .

- طبق ماده ۲۹۵ قانن تجارت: «هیچ نوشته‌اي نمی تواند از طرف دارنده برات جایگزین اعتراض نامه شود مگر در موارد مندرجه در مواد ۲۶۱-۲۶۲-۲۶۳ راجع به مفقود شدن برات»

تشریفات واخواست

محل اعتراض: طبق ماده ۲۹۳ قانون تجارت اعتراض باید در اقامتگاه محال علیه انجام بگیرد و اگر ثالث برات را قبول کرده باشد در محل اقامت او باید واخواست صورت گیرد. اگر اشخاصي براي پرداخت وجه برات تعیین شده باشند در محل اقامت ایشان اعتراض به عمل می‌آید.

شکل اعتراض: در ماده ۲۹۴ قانون تجارت مندرجات اعتراض نامه ذکر شده است. در عمل اعتراضنامه به صورت فرم در اختیار دارنده برات یا سفته گذاشته می شود.

مهلت واخواست: طبق ماده ۲۸۰ قانون تجارت « امتناع از تأدیه وجه برات باید در ظرف ده روز از تاریخ وعده به وسیله نوشته ای که اعتراض عدم تأدیه نامیده می شود معلوم گردد. »

- در خصوص فرصت واخواست نکول مهلتي در قانون تجارت نیامده است. بهتر است گفته شود تا سررسید این فرصت برای دارنده وجود دارد.
- مهلت مقرر در ماده ۲۸۰ قانون تجارت در برات به رؤیت از فردای رؤیت حساب می شود.
- در موارد استثنایي مهلت ده روز مندرج در ماده ۲۸۰ قانون تجارت تمدید می گردد.

تعداد نسخ اعتراضنامه: ماده ۲۹۳ قانون تجارت يك نسخه را پیش‌بینی کرده ولی در عمل سه نسخه تنظیم می شود.

ابلاغ اعتراضنامه: در این خصوص ماده ۲۹۴ و ۲۹۶ قانون تجارت تعیین تکلیف کرده اند.

پیشنهاد: بهتر بود شیوه ابلاغ تابع قانون آیین دادرسی مدنی قرار می گرفت.

- برای اقامه دعوی علیه ظهرنویسان لازم نیست اعتراضنامه به ایشان ابلاغ شود.

ثبت اعتراض: طبق ماده ۲۹۷ قانون تجارت « دفتر محکمه باید آنها را توسط کاغذ سفارشی از علل امتناع از تأدیه مستحضر سازد. »

- برای استفاده از مزایای برات دارنده برات به تکالیف قانونی خود عمل کند یعنی ظرف مهلت قانونی واخواست کرده و ظرف مهلت قانونی اقامه دعوی کند.

- دارنده برات حق دارد علیه اشخاص زیر اقامه دعوی کند:

۱- براتگیری که برات را قبول کرده است.

۲- برات دهنده .

۳- ظهرنویسان.

۴- ضامن هر يك از اشخاص مذکور .

- در ماده ۲۸۴ قانون تجارت يك تکلیف بدون ضمانت اجرا برای دارنده برات پیش بینی شده است.

- طبق ماده ۲۸۴ قانون تجارت « دارنده براتی که به علت عدم تأدیه اعتراض شده است باید در ظرف ده روز از تاریخ اعتراض عدم تأدیه را به وسیله اظهارنامه رسمی یا مراسله سفارشی دو قبضه به کسی که برات را به او واگذار نموده اطلاع دهد. »

- طبق ماده ۲۸۵ قانون تجارت « هر يك از ظهرنویس‌ها نیز باید در ظرف ده روز از تاریخ دریافت اطلاع نامه فوق آنرا به همان وسیله به ظهرنویس سابق خود اطلاع دهد. »

راههای وصول وجه برات اعتراض شده عبارتند از:

- ۱- اقامه دعوی
- ۲- صدور برات رجوعی

اقامه دعوی

- برای استفاده از مسئولیت تضامنی دارنده برات باید ظرف مهلت قانونی اقدام به واخواست و اقامه دعوی نماید. در چنین صورتی دارنده برات می تواند علیه تمام مسؤولین برات به نحو تضامن اقامه دعوی کند.
- دارنده برات می تواند بدون پرداخت خسارت احتمالی از دادگاه قرار تأمین خواسته گرفته و معادل وجه برات از اموال مسؤولین برات توقیف کند. (ماده ۲۹۲ قانون تجارت)
- مواردی که بدون تودیع خسارت احتمالی می توان از دادگاه قرار تأمین خواسته گرفت:
 - ۱- مستند دعوی سند رسمی باشد.
 - ۲- خواسته در معرض تضییع و تفریط باشد.
 - ۳- مستند دعوی اسناد تجاری باشد.

- اگر وجه برات از ظهرنویس مطالبه شود پس از پرداخت حق رجوع به ظهرنویسان ماقبل و براتکش و ضامن آنها را دارد.
- اگر براتگیر وجه برات را بپردازد، یا محل برات نزد او تأمین شده که در این صورت از همان محل پرداخت صورت می گیرد و اگر محل تأمین نشده باشد پس از پرداخت براتگیر به براتکش رجوع می کند.
- اگر براتکش وجه برات را بپردازد و محل برات را به براتگیر نرسانده باشد حق رجوع به کسی ندارد ولی اگر محل را به براتگیر رسانده باشد می تواند مسترد دارد.
- اگر ضامن وجه برات را بپردازد حق رجوع به مضمول عنه را دارد.

برات رجوعی (ماده ۲۹۸ تا ۳۰۴ قانون تجارت)

- طبق ماده ۲۹۸ قانون تجارت: « برات رجوعی براتی است که دارنده برات اصلی پس از اعتراض برای دریافت وجه آن و مخارج صدور اعتراض نامه و تفاوت نرخ به عهده برات دهنده یا یکی از ظهرنویس‌ها صادر می کند.»
- اگر دارنده برات مواعد قانونی را در مورد واخواست یا اقامه دعوی رعایت نکرده باشد ماده ۲۸۹ به بعد قانون تجارت اعمال می شود.

طبق ماده ۲۸۹ قانون تجارت « پس از انقضای مواعد مقرر در مواد فوق دعوی دارنده برات به ظهرنویس‌ها و هم چنین دعوی هر يك از ظهرنویس‌ها بر يد سابق خود در محكمه پذیرفته نخواهد شد. »

طبق ماده ۲۹۰ قانون تجارت « پس از انقضای مواعد فوق دعوی دارنده و ظهرنویس‌های برات بر علیه برات دهنده نیز پذیرفته نمی‌شود مشروط بر این که برات دهنده ثابت نماید در سر وعده وجه برات را به محال علیه رسانیده و در این صورت دارنده برات فقط حق مراجعه به محال علیه خواهد داشت. »

طبق ماده ۲۹۱ قانون تجارت « اگر پس از انقضای موعدي که برای اعتراض و ابلاغ اعتراض نامه یا برای اقامه دعوی مقرر است برات دهنده یا هر يك از ظهرنویس‌ها به طریق محاسبه یا عنوان دیگر وجهی را که برای تأدیه برات به محال علیه رسانیده بود مسترد دارد دارنده برات بر خلاف مقررات دو ماده قبل حق خواهد داشت که بر علیه دریافت کننده وجه اقامه دعوی نماید. »

اگر دارنده برات ظرف مواعد اقامه دعوی نکند می تواند ظرف ۵ سال از تاریخ وخواست علیه کسی که محل نزد اوست اقامه دعوی کند. (ماده ۳۱۸ قانون تجارت)
اگر دارنده برات مواعد را رعایت نکرده باشد مشمول ماده ۳۱۸ قانون تجارت می شود و اگر ظرف پنج سال هم اقدام نکرده باشد مشمول ماده ۳۱۹ قانون تجارت می گردد.
طبق ماده ۳۱۹ قانون تجارت « اگر وجه برات یا فته طلب یا چك را نتوان به واسطه حصول مرور زمان پنج سال مطالبه کرد دارنده برات یافته طلب یا چك می تواند تا حصول مرور زمان اموال منقوله وجه آن را از کسی که به ضرر او استفاده بلاجهت کرده است مطالبه نماید. »

برات و سیستم تعارض قوانین

طبق ماده ۳۰۵ قانون تجارت: « در مورد برواتی که در خارج ایران صادر شده شرایط اساسی برات تابع قوانین مملکت صدور است. در هر قسمت از سایر تعهدات براتی (تعهدات ناشی از ظهرنویسی ضمانت قبولی و غیره) نیز که در خارج به وجود آمده تابع قوانین مملکتی است که تعهد در آنجا وجود پیدا کرده است معذک اگر شرایط اساسی برات مطابق قانون ایران موجود و یا تعهدات براتی موافق قانون ایران صحیح باشد کسانی که در ایران تعهداتی کرده اند حق استناد به این ندراند که شرایط اساسی برات یا تعهدات براتی مقدم بر تعهدات آنها مطابق با قوانین خارجی نیست. »

طبق ماده ۳۰۶ قانون تجارت « اعتراض و بطور کلی هر اقدامی که برای حفظ حقوق ناشیه از برات و استفاده از آن در خارج باید به عمل آید تابع قوانین مملکتی خواهد بود که آن اقدام باید در آنجا بشود. »

فته طلب- سفته (ماده ۳۰۷ تا ۳۰۹ قانون تجارت)

عمده مقررات برات در مورد سفته هم رعایت می شود.
تعریف سفته در ماده ۳۰۷ قانون تجارت آمده است.
در سفته بر خلاف برات دو طرف داریم که عبارتند از صادر کننده یا متعهد سفته و دارنده سفته.

کاربرد های سفته:

- ۱- وسیله پرداخت
- ۲- وسیله کسب اعتبار
- ۳- وسیله تضمین اجرای تعهدات

در بازار ایران شایعترین کاربرد سفته مورد سوم است.

شکل سفته

شرایط شکلی سفته در ماده ۳۰۸ قانون تجارت آمده است. با در نظر گرفتن مواد ۳۰۷ و ۳۰۸ شرایط سفته از قرار ذیل است:

- ۱- مهر یا امضای صادر کننده سفته
- ۲- تاریخ صدور سفته
- ۳- مبلغ سفته به حروف یا رقم
- ۴- نام گیرنده سفته

ممکن است سفته در وجه حامل صادر شود.

سؤال: آیا شخص می تواند سفته را به نفع خود صادر کند؟

پاسخ: در ابتدا به نظر می رسد این عمل بی معنی است ولی چون در قانون منع نشده و با استفاده از مقررات برات می توان آنرا جایز شمرد و مورد استفاده آن در اشخاص حقوقی با شعبات متعدد است.

۵- تاریخ سر رسید سفته

تاریخ سفته ممکن است به یکی از دو شکل زیر معین شود:

۱- موعده معین (روز - ماه - سال)

۲- عندالمطالبه

علاوه بر شرایط فوق ممکن است مندرجات اختیاری در سفته وارد شود مثل نوشتن جهت صدور سفته در آن یا مکان پرداخت سفته .

ضمانت اجرای عدم رعایت شرایط شکلی سفته به صراحت در قانون تجارت نیامده است ولی با استفاده از وحدت ملاک مقررات برات و ماده ۳۱۹ قانون تجارت باید این شرایط را در صدور سفته الزامی و اساسی دانست.

طبق ماده ۳۰۹ قانون تجارت عمده مقررات برات به سفته هم تسری داده شده است مثل ظهرونیسی، گم شدن سند و

سؤال: آیا معاملات مربوط به سفته ذاتاً تجارتي است؟

بند ۸ ماده ۲ قانون تجارت معاملات برواتی را ذاتاً تجارتي دانسته و درمورد چك ماده ۳۱۴ قانون تجارت معاملات مربوط به چك را تجارتي نمی داند ولی در مورد سفته صراحت قانونی وجود نداشته و موضوع اختلافی است. یکی از مستندات در تجارتي دانستن یا غیر تجارتي شناختن معاملات مربوط به سفته ماده ۳۱۸ قانون تجارت می باشد.

چك

مقررات مربوط به چك در قانون تجارت از ماده ۳۱۰ تا ۳۱۷ پیش بینی شده ولی قوانین خاصی هم در مورد این سند وجود دارد که برای مطالعه جامع این سند باید مجموع این مقررات مطالعه شود.

مقررات چك بر دو بخش است:

۱- مقررات کیفری

۲- مقررات حقوقی

در درس حقوق تجارت مقررات حقوقی چك مطالعه می شود.

تعریف چك: در لغت برخی آنرا کلمه فارسی به معنی حواله می دانند و عده ای آنرا کلمه ای انگلیسی شمرده اند.

تعریف اصطلاحی چك در ماده ۳۱۰ قانون تجارت آمده است که به موجب آن « چك نوشته ای است که به موجب آن صادر کننده وجوهی را که نزد محال علیه دارد کلاً یا بعضاً مسترد یا به دیگری واگذار می نماید. »

تعریف قانونی چك مورد انتقاد قرار گرفته است.

تفاوت چك با سفته و برات:

- ۱- چك در حكم اسناد لازم الاجراست بر خلاف سفته و برات
- ۲- چك مورد حمايت كيفري قانونگذار است بر خلاف سفته و برات كه صرفاً حقوقى هستند.
- ۳- مبلغ تمير مالياتى چك برخلاف سفته و برات ثابت است.
- ۴- چك برخلاف برات و سفته از جمله اسناد بانكى است.

فواید استفاده از چك:

- ۱- وسيله پرداخت مطمئن
 - ۲- جلوگیری از چاپ اسکناس
 - ۳- وسيله انتقال وجه از يك حساب به حساب ديگر
 - ۴- وسيله جمع آوري سرمايه در بانك
 - ۵- کاهش نقل و انتقال پول
 - ۶- وسيله كنترل مالياتى
- در خصوص چك كنوانسيون ۱۹۳۱ ژنو به تصويب رسیده است ولي ايران عضو اين كنوانسيون نيست.
- چك داراي انواع مختلفى است مثل چك تضمين شده سال ۱۳۳۷ يا همان چك تضمين شده بانك ملي ايران.
- اقسام چك كه در قانون صدور چك تعريف شده اند عبارتند از:
- ۱- چك عادى
 - ۲- چك تأييد شده
 - ۳- چك تضمين شده
 - ۴- چك مسافرتى
- در سال ۳۷ به بانك ملي ايران اجازه داده شد چك تضمين شده در اختيار مشتريان خود بگذارد. پس در وضع فعلى دو نوع چك تضمين شده در مقررات ما وجود دارد.
- علاوه بر چكهاي تعريف شده چكهاي ديگري نيز در سيستم بانكى رايج است. مثل ايران چك.

شرایط شكلي چك:

شرایط صوري چك در ماده ۳۱۱ و ۳۱۲ قانون تجارت نام برده شده است.

۱- محل صدور چك كه در عمل نوشته نمى شود.

فايده درج محل صدور چك در ماده ۳۱۵ و ۳۱۷ قانون تجارت دیده مي شود و آن معلوم شدن مهلت مراجعه دارنده چك به بانك است.

در مادتين ۳۱۵ و ۳۱۷ قانون تجارت مهلت مراجعه دارنده به بانك بسته به محل صدور و محل پرداخت سه حالت دارد.
ضمانت اجراي عدم رعايت مواعد مراجعه دارنده چك به بانك در ماده ۳۱۵ قانون تجارت نامبرده شده است.
با توجه به عدم درج محل صدور چك در برگه چك بهتر است دارنده چك ظرف پانزده روز از تاريخ صدور چك به بانك مراجعه كند.

۲- تاريخ صدور چك

در چك بر خلاف سفته و برات يك تاريخ بيشتري وجود ندارد.
بر طبق مقررات اصلاحي قانون صدور چك ذيل ماده ۳۱۱ قانون تجارت بطور ضمني نسخ شده است.

۳- امضاي صادر كننده چك

چك ممكن است در وجه حامل صادر شود.
صدور چك در وجه شخص معين يا بحواله كرد او تفاوتی ندارد.
اگر صادر كننده چك قيد حواله كرد را خط بزند نيز قابليت ظهروني سي چك از بين نمي رود.
طبق ماده ۳۱۳ قانون تجارت چك به محض ارائه به بانك بايد پرداخت شود ولي اين ماده با ماده ۳ مكرر قانون صدور چك به طور ضمني نسخ شده است و بانك در تاريخ مندرج در چك ملزم به پرداخت آن است.

در ماده ۳۱۴ قانون تجارت عمده مقررات برات به چك تسري داده شده است.
هر چند در ماده ۳۱۴ قانون تجارت واخواست چك به مانند برات است ولي طبق رأي وحدت رويه قضايي سال ۱۳۶۹ گواهي نامه عدم پرداخت بانك جايجزين واخواستنامه چك شده است.
طبق ماده ۳۱۶ قانون تجارت «كسي كه وجه چك را دريافت مي كند بايد ظهر آن را امضا يا مهر نمايد اگر چه چك در وجه حامل باشد.»

طبق ماده ۱۱ قانون صدور چك دارنده چك علاوه بر امضاي ظهر چك بايد مشخصات خود را نيز در پشت چك براي وصول وجهه آن از بانك بنويسد.
بانك بايد هويت دريافت كننده وجه چك را احراز كند.
طبق مقررات كيفري تنها كسي مي تواند شكايت كند كه براي اولين بار به عنوان دارنده چك به بانك مراجعه کرده است.

در مقررات كيفري چك براي اين كه دارنده چك بتواند از صادر كننده چك شكايت كند بايد دو موعده شش ماه را رعايت كند كه ارتباطي به مهلت مراجعه دارنده چك در قانون تجارت ندارد و ضمانت اجراي آن متفاوت است.